

ความหมายและวิวัฒนาการของปรัชญา : วิเคราะห์และวิจารณ์

พระมหามฆวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

อีเมล: maghavin9@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อได้ความรู้เกี่ยวกับความหมาย โลกทัศน์ ขอบเขต และความสำคัญของปรัชญา 2) เพื่อได้ความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์และสรุปปรัชญา จากการศึกษา พบว่า ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ทุกศาสตร์ เพราะศาสตร์เหล่านั้นทั้งหมดล้วนแยกออกจากปรัชญาทั้งสิ้น และปรัชญาจะต้องมีอยู่คู่กับมนุษย์ตลอดไป เพราะปรัชญาเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์คิดอย่างมีเหตุผลได้

คำสำคัญ: วิวัฒนาการของปรัชญา

The Meaning and Development of Philosophy: Analysis and Criticism

Phramaha Maghavin Purisuttamo, Assistant Professor Dr.
Graduate School, Mahamakut Buddhist University
E-mail: maghavin9@yahoo.com

ABSTRACT

The article was follow objectives: 1) to gain knowledge of the meaning, the worldview, the scope and importance of philosophy, 2) to gain knowledge of the analytical and philosophical conclusion. The study found that knowledge of philosophy is content related to all sciences because all these sciences are completely separate from philosophy. Philosophy must be with man forever because philosophy is a tool to help people think logically.

Keywords: Development of Philosophy

1. เกริ่นนำ

การจะตอบคำถามเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ หรือสรรพสิ่งที่มีอยู่รอบตัวหรือแม้กระทั่งคำถามเกี่ยวกับตัวเรา วิชาหรือความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาเล่าเรียนนับว่าเป็นกุญแจดอกสำคัญในการไขเข้าไปสู่คำตอบที่เดียว กล่าวคือคำถามที่ว่าด้วยมนุษย์สังคมและโลก หรือ คำถามเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหมดในโลกนี้มาจากไหนและจะเป็นไปอย่างไร ใครเป็นผู้ควบคุมดูแล โลกนี้เป็นที่สุดท้ายหรือโลกหน้ายังมีอยู่อีก นี่เป็นคำถามพึ้น ๆ ที่เกิดจากความสงสัยในสรรพสิ่ง ส่วนคำตอบที่ได้ส่วนมากจะเป็นเช่นไรคงขึ้นอยู่กับความรู้ความเข้าใจของผู้นั้น และความสนใจใคร่รู้ในความเป็นไปของสรรพสิ่งนี้ ตามความเข้าใจของคนทั่วไปคือการเข้าถึงความรู้อย่างแท้จริงนั่นเอง โดยความรู้หรือความเข้าใจดังกล่าวนี้คือภาพรวม ๆ ของ “ปรัชญา” หรือ “Philosophy”

ความรู้ (Knowledge) หรือปรัชญา (Philosophy) ที่ได้จากความสนใจใคร่รู้นี้ ส่วนมากจะกลายเป็นหลักทฤษฎีที่ยอมรับร่วมกันได้ต้องเป็นความรู้ที่พร้อมสรรพด้วยเหตุและผล เนื่องด้วยว่าความรู้ความเข้าใจทั้งหมดที่เกิดจากการฟัง พูด คิด และเขียนจนกลายเป็นประสบการณ์ที่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมหรือบุคลิกภาพประจำตัวของแต่ละบุคคลนี้ค่อนข้างกว้าง ๆ ของปรัชญานั้นเอง ในที่นี้จึงสามารถกล่าวได้ว่าที่มาที่ไปเบื้องต้นของปรัชญาคือความสงสัยในสิ่งที่มีอยู่และไม่มีอยู่ทั้งหมด ถ้ามองว่าความสงสัยมีบทบาทต่อการเกิดความรู้หรือปรัชญาอย่างไร ตอบได้ว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะหากปราศจากความสงสัยหรือความสนใจใคร่รู้แล้ว การเสาะแสวงหาเพื่อความรู้แจ้งชัดในความจริงแท้คงเกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น ความรู้หรือทฤษฎี (Theory) ที่ได้รับการยอมรับกันในปัจจุบัน ไม่ว่าจะจะเป็นความรู้เกี่ยวกับจิตหรือจิตนิยม (Idealism) ย่อมเกิดจากความสงสัยในความมีอยู่และเป็นไปของจิต หรือความสงสัยในความมีอยู่ของวัตถุภายนอกก็ได้จนกลายมาเป็นทฤษฎีวัตถุนิยม (Materialism) เช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในเบื้องต้นนี้จึงกล่าวได้ว่าปรัชญาหรือแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของวิชาการต่าง ๆ อาทิเช่น วิชาสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ ศาสนศาสตร์ ล้วนเกิดจากความสงสัยในความมีอยู่และเป็นอยู่ของสิ่งนั้น ๆ อีกนัยหนึ่ง สรรพวิชาต่าง ๆ ล้วนมีวิชาปรัชญาเป็นพื้นฐาน

2. ความหมายของปรัชญา

การจะตอบคำถามว่าปรัชญาคืออะไร นับว่าเป็นเรื่องยากอยู่พอสมควร เพราะโดยหลักการพื้นฐานแล้ว ปรัชญาหมายถึงวิชาที่ว่าด้วยการแสวงคำตอบในบางสิ่งบางอย่างที่ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยอยู่ เป็นวิชาที่ใช้ตอบคำถามหรือปัญหาที่ไม่สามารถชี้แจงแถลงไขหรือแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ แต่โดยทั่วไป คนส่วนมากเข้าใจกันว่า คำว่า “ปรัชญา” มาจากภาษาอังกฤษว่า “Philosophy” ซึ่งวิวัฒนาการมาจากภาษากรีกที่ว่า philos (ความรัก) และ sophia (ความรู้) สามารถแปลรวมกันได้ว่า “มิตรภาพหรือความรักในความรู้” (The Friendship or love of wisdom) (Y. Masih, 2002, p. xvi)

จากนิยามดังกล่าวข้างต้น ผู้เป็นนักปรัชญาจึงมักจะถูกเรียกว่าเป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเสมอ (A wise man) ดังที่โสเครตีส (Socrates, 469-399 B.C.) กล่าวไว้ว่านักปรัชญาคือผู้แสวงหาปัญญานั่นเอง (Thomas Mautner, 2000, pp. 422-423) และความรู้ที่นักปรัชญาแสวงหาตามนิยามของโสเครตีสนี่คือความรู้ที่เป็นไปเพื่อความเจริญของโลกภายนอก (วัตถุนิยม) และโลกภายใน (จิตนิยม) ส่วนความรู้ที่เป็นไปเพื่อความเจริญเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ถือว่าเป็นปรัชญาหรือปัญญาที่สมบูรณ์แบบ (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2550, หน้า 10)

พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร. กล่าวว่า “ปรัชญาคือการตั้งประเด็นสงสัย ตั้งคำถามแล้วนำเสนอเหตุผลที่จะสนับสนุนหรือโต้แย้ง แต่ท้ายที่สุดแล้วจะไม่มีการนำเสนอบทสรุปที่ชัดเจน เพราะประเด็นทางปรัชญาจะมีลักษณะเป็นประเด็นปลายเปิด มีช่องทางที่เปิดโอกาสให้แต่ละคนได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือโต้แย้งได้ตลอดเวลา” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, 2559, หน้า 52)

พระเจริญ พันธุ์ ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า Philosophy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก 2 คำ คือ phitia -ความรัก หรือมิตรภาพ Sophia -ปัญญา ดังนั้น คำว่า Philosophy จึงมีความหมายทางภาษาพูด โดยทั่วไปว่า “ความรักปัญญา (love of wisdom) จุดใหญ่ 2 ประการ หลักของ Philosophy ควรจะมีความหมายในเชิงนิรุกติศาสตร์ ดังนี้

ประการแรก ในขณะที่นักปรัชญาโบราณหลายคนให้ความเห็นว่า อาจจะเป็นไปได้ที่จะรักสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยไม่ยึดถือว่าเป็นของเรา ความรักควรคำนึงถึงสิ่งนี้และโยงไปถึงความปรารถนา หรือความต้องการที่จะมีการที่จะเป็นนักปรัชญาได้นั้นจะต้องกระตือรือร้น ค้นคว้าแสวงหาความรู้ โดยไม่จำเป็นต้องยึดเอาว่าเป็นของเรา

ประการที่สอง ความรู้นั้นถูกใช้รวมไปถึงความต้องการทางสติปัญญา ในแต่ละสมัยไม่ว่าในด้านใดก็ตาม ความเข้าใจและปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ควรสร้างสมแนวความคิดที่จะนำไปสู่ การรู้แจ้งเช่นนั้น รวมทั้งทัศนคติ จึงจะนำไปสู่ความสุขและความสงบภายใน แต่นักปรัชญาอินเดียกลับใช้คำว่า “ทรรศนะ” หรือคนไทยนิยมใช้ว่า “ทรรศะ (Conrsana) แทนคำว่า philosophy คำว่า “ทรรศนะ” ที่เรานำมาใช้กันทั่วไปนั้นแปลว่า การเห็น หรือความเห็น แต่ที่ใช้เป็นชื่อวิชานั้นมีความหมายลึกซึ้งกว่าคือความหมาย การเห็นแจ้งแทงตลอดถึงความจริงแท้ ซึ่งผุดขึ้นในใจ โดยฉับพลันทันทีและยังหมายรวมไปถึงเครื่องมือที่จะให้เกิดความเห็นแจ้งซึ่งความจริงแท้อีกด้วย

ปรัชญาอินเดีย โดยทั่วไปแยกกันไม่ออกจากศาสนา ทั้งนี้เพราะคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ไม่ได้เป็นที่ยอมรับของศาสนาฝ่ายนาศติกะ ซึ่งปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้า คือพุทธศาสนาและศาสนาเชน การปะทะโต้แย้งระหว่างศาสนาพราหมณ์กับศาสนาฝ่ายนาศติกะทำให้ปรัชญาพัฒนาในรูปแบบของศาสนาแต่ละศาสนามุ่งสอนเกี่ยวกับโลกกับชีวิตอย่างมีระบบ มีเหตุผลคำสอนเหล่านั้นได้สร้างโลกทัศน์ให้กับสมาชิกโลกทัศน์ของพุทธย่อมต่างจากโลกทัศน์ของพราหมณ์นั่นคือ “ปรัชญา” หรือทรรศนะ ที่แปลว่าการหยั่งเห็นความจริง (Vision of truth) ทรรศนะจึงมีความหมายตรงกับโลกทัศน์คือ มุมมองของชีวิต ที่มนุษย์ใช้ตีความหมายตามประสบการณ์ เพื่อเลือกทางดำเนินชีวิต มนุษย์ทุกคน

ย่อมมีโลกทัศน์เป็นของตนเอง โลกทัศน์ของใครก็เป็นปรัชญาของคนนั้น โลกทัศน์ของชาวพุทธจึงเป็นพุทธปรัชญาที่เป็นแนวทางดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน โดยมีพระไตรปิฎกเป็นแม่แบบ (พระเจริฎย พันธ์ฐี, 2539, หน้า 8-9)

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ อธิบายว่า “คำว่า “ปรัชญา” (อ่าน ปฺริตยา) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นิยามว่า “วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง” เป็นคำบัญญัติของคำว่า “Philosophy” คำว่า “ปรัชญา” เป็นคำสันสกฤต แปลว่า “ความรู้อันประเสริฐ” ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า “ปัญญา” และ คำในภาษาไทยเหนือว่า “ผญา” คำว่า “Philosophy” มาจากคำกรีกสองคำ คือ Philein = ความรัก Sophia = ความรู้ รวมกันเป็น Philosophy แปลว่า ความรักในความรู้ เรานิยามคำได้ แต่ไม่อาจนิยามเนื้อหา เพราะเนื้อหาของปรัชญามีความแตกต่างและเปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการของ ความคิดต่างยุคสมัย... แต่อย่างไรก็ตาม เพื่อทำความเข้าใจ วิชาปรัชญาเบื้องต้น เราอาจอธิบาย ในแง่หนึ่งได้ว่าปรัชญามีบ่อเกิดจากการคิดหาคำตอบให้แก่ “ปัญหาสำคัญ” ที่น่าสงสัยและพยายามตอบแต่ ยังตอบไม่ได้หรือตอบได้แต่ยังไม่แจ่มแจ้ง คำตอบอันเป็นผลลัพธ์ที่เป็นระบบ (Systematic thought) ก็เป็นเนื้อหาของปรัชญา “วิถี” ที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์นี้ก็คือ “การคิด” และ “หัวใจของการคิด” ก็คือ “เหตุผล” ฉะนั้น เหตุผลจึงเป็นแก่นของปรัชญา (ซี. อี. เอ็ม. โจ็ด แต่ง, วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ แปล, 2518, หน้า 135-137)

ฟิลิป สโตกส์ อธิบายว่า “เหตุผลที่นักปรัชญามีความเห็นที่ยังเป็นปัญหานั้นจึงเป็นแค่บาง ส่วน เพราะว่ามันคือธรรมชาติของวิชา (ปรัชญาสนใจปัญหาที่คนโดยทั่วไปไม่เห็นแย้งกัน) และที่เป็นบางส่วนเพราะว่านักปรัชญาทั้งหลายทำหน้าที่ของตน (Their business) โดยการท้าทายข้อยอมรับ (assumption) และโมโนทัศน์เพื่อที่จะสร้างมุมมอง (perspective) ใหม่เกี่ยวกับปัญหาที่ยังเป็นข้อถกเถียงนั้นอยู่ แม้ว่าปรัชญาจะมีความยากเป็นธรรมชาติก็ตาม คุณค่าของมันก็ไม่ควรจะได้รับ การดูถูก อย่างเช่นกรณี มีการค้นพบพันธุศาสตร์ (genetics) และเทคโนโลยีชีวภาพ (biotechnology) เมื่อไม่นานมานี้ มันเป็นไปได้เลยที่จะรู้ว่าจะทำอะไรกับการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ถ้าปราศจากใครครวญว่า สังคมประเภทไหนที่เราอยากอาศัยอยู่และหน้าที่อะไรที่เราต่างเป็นหนึ่งกันและกัน ลูกหลานของเราและ สิ่งแวดล้อม คำตอบแก่ปัญหาเหล่านี้ทั้งหมดขึ้นอยู่กับว่าเรามีแนวคิดอะไรเกี่ยวกับตัวของเราในฐานะ เป็นมนุษย์และสิ่งที่เราคิดนั้นมุ่งไปสู่ทางที่ดีที่สุดที่จะมีชีวิตอยู่ ประเด็นปัญหาเหล่านี้ไม่ใช่ปัญหาสำหรับ วิทยาศาสตร์หรือศิลปะแต่เป็นปรัชญา เมื่อนักปรัชญาทั้งหลายทำหน้าที่ในการแสวงหาความเป็นไปได้ของ ความคิด (avenue of thought) มันจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ข้อสรุปทั้งหลายของพวกเขาทำให้เรายอมรับ ไม่ได้ ในทางใดทางหนึ่ง อย่างน้อย หนึ่งในบรรดางานที่มีคุณค่านั้นจะสามารถแสดงสิ่งที่เราไม่ควรเชื่อ แต่ว่ามันก็ควรจะได้รับ ความชื่นชมเท่า ๆ กันที่ข้อสรุปของนักปรัชญาต่างมีผลกระทบที่ลึกซึ้งเหมือนกัน ประเทศมหาอำนาจของศตวรรษที่ยี่สิบสองประเทศคือประเทศสหรัฐอเมริกา (USA) และสหภาพโซเวียต (USSR) ถือกำเนิดมาจากข้อเขียนทางปรัชญาของ Tom Paine และ Karl Marx ตามลำดับ ยุคข้อมูล ข่าวสารสมัยใหม่ (information age) คงไม่เคยเกิดขึ้นได้ถ้าปราศจากงานของฟรีจ (Frege) นักตรรกะ ผู้ยิ่งใหญ่ สิทธิในการเลือกตั้ง (suffrage) ของผู้หญิงได้ถูกพิจารณาอย่างจริงจังเฉพาะหลังจากโวลล์สโตน

คราฟท์ (Wollstonecraft) ยุคเรืองปัญญา (Enlightenment) ต้องการวอลแตร์ (Voltaire) ไอน์สไตน์ (Einstein) ต้องการนิวตัน (Newton) และนิวตันต้องอาศัยอริสโตเติลตามลำดับ ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและเทคโนโลยีย่อมเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของความคิดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ บางทีมันก็ดูเหมือนว่าปรัชญาสมัยใหม่ทั้งถูกลดคุณค่า (undervalued) และทั้งถูกมองข้าม (overlooked) อย่านไปสนใจสิ่งเหล่านั้นมากเกินไป ถ้าจะว่าไปแล้ว การใคร่ครวญทางปรัชญาคือการทำงานตามธรรมชาติ (natural enterprise) ซึ่งเกิดพร้อมกับการสืบค้นของเราในทุกระดับ มันไม่ใช่แค่เป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญฝ่ายเดียว แต่อย่างยิ่งเป็นเรื่องที่อยู่ภายในและขาดไม่ได้แห่งการค้นหาคำตอบของใครคนหนึ่งตลอดชีวิต ถ้าแอมเล็ดพูดถูกต้อง คำตอบอันเดียวของโหรติโอ (Horatio) คือต้องทำลายข้อจำกัดของความคิดของตน อีกประการหนึ่ง ให้ฝันต่อไป” (ฟิลิป สโตกส์ แต่ง, พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร. แปล, 2558, หน้า 10-11)

Paulson กล่าวว่า “ปรัชญาเป็นวิชาที่จะต้องศึกษาใคร่ครวญอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อให้เข้าถึงความรู้แจ้ง โดยอาศัยการเปรียบเทียบและมีระบบเกี่ยวกับรูปแบบและความสัมพันธ์ ตลอดทั้งความหมายและรายละเอียดของสิ่งต่างๆ” (Paulson, 1922, pp. 2-3)

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์ กล่าวไว้ว่า “ปรัชญา: 1. ศาสตร์ทั่วไปที่สุดหรือศาสตร์แห่งศาสตร์ เป็นทั้งการแสวงหาปัญญาและปัญญาที่หาพบแล้ว แต่เดิมเป็นการอธิบายสิ่งทั้งหลายด้วยเหตุผล หลักการทั่วไปคือข้อเท็จจริงที่ทั้งปวงสามารถอธิบายได้ ซึ่งในความหมายนี้ไม่อาจจำแนกออกจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติได้ ต่อมาจึงพัฒนาเป็นศาสตร์ว่าด้วยปฐมธาตุเกี่ยวกับภาวะ การวิจารณ์ การวางระบบ หรือการจัดระเบียบความรู้ทั้งปวงซึ่งสรุปมาจากวิทยาศาสตร์เชิงประสบการณ์ การเรียนรู้ด้วยเหตุผล ประสบการณ์ร่วม หรืออะไรก็ตาม ปรัชญาจึงรวมถึงอภิปรัชญา ภาววิทยา ญาณวิทยา ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ฯลฯ กล่าวกันว่าพิแรกอริสเป็นคนแรกที่เรียกตนเองว่าคนรักปัญญา (lover of wisdom) 2. ข้อสมมุติเกี่ยวกับความเป็นจริงอันติมยะ” (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2557, หน้า 673)

ปานทิพย์ ศุภนคร กล่าวถึงปรัชญาไว้ว่า “ปรัชญาเป็นเรื่องราวของการใช้ปัญญาเพื่อไตร่ตรองในสิ่งที่ตนยังสงสัยหรือในสิ่งที่ตนยังคิดว่าเป็นปัญหาอยู่ และเป็นการพยายามใช้ปัญญาไตร่ตรองถึงคำตอบที่เป็นไปได้สำหรับปัญหาที่ตนยังติดใจสงสัย ดังนั้น ปรัชญาจึงเป็นเรื่องของผู้ใช้ปัญญา ผู้ที่ไม่ยอมรับสิ่งใดโดยง่ายตายและเป็นผู้ที่สงสัยใคร่รู้ตลอดเวลา ดังเหตุดังกล่าว เราอาจกล่าวได้ว่าปรัชญาเกิดขึ้นพร้อมกับมนุษย์นั่นเอง ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่ามนุษย์นั่นเองเป็นผู้มีปัญญา ดังนั้น เมื่อได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ก็ต้องเป็นผู้มีปัญญา และเมื่อเป็นผู้มีปัญญาก็ต้องเป็นผู้รักการใช้ปัญญาคือมีความปรารถนาจะฉลาดหรือมีความปรารถนาจะรู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้หรือมีความสงสัยจึงมองเห็นปัญหาอยู่ตลอดเวลา และมีความปรารถนาจะหาคำตอบที่เป็นไปได้กับสิ่งที่ตนยังสงสัยอยู่ด้วย ด้วยเหตุดังกล่าว แม้แต่มนุษย์ดีก็ดำบรรพจวบจนทุกวันนี้ล้วนแต่มีปรัชญาทั้งสิ้น” (ปานทิพย์ ศุภนคร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา, 2545, หน้า 1)

ทองหล่อ วงษ์ธรรมา เสนอความหมายของปรัชญาไว้ว่า “ความหมายของปรัชญาอาจแยกออกได้ 2 ความหมาย คือ 1. ความหมายตามตัวอักษร คำว่า “ปรัชญา” แปลตามตัวอักษรในความหมาย

ดั้งเดิมคือความรู้อันประเสริฐ ความรอบรู้ หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อหมดความสงสัยแล้ว และคำว่า Philosophy แปลตามรูปศัพท์ว่า รักในความรู้ สนใจในความรู้ ดังนั้น คำว่า “นักปรัชญา” หรือ Philosophy จึงหมายถึงผู้รักในความรู้ 2. ความหมายตามลักษณะของการนำไปใช้ หมายถึง แนวความคิด ข้อคิด คติ หรือ ความเชื่อ ตัวอย่างเช่น คำกล่าวที่ว่า “นายเสรีมีปรัชญาชีวิตว่าขอตายเสียดีกว่าหากจะมีชีวิตอยู่อย่างไรเสีย” หมายความว่านายเสรีมีความเชื่ออย่างแน่วแน่ที่ว่าเสรีภาพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสำหรับชีวิต คนเราควรจะต้องปกป้องเสรีภาพของตนไว้แม้จะต้องแลกด้วยชีวิตก็ยอม นอกจากนี้ปรัชญายังมีความหมายเฉพาะคือวิชาปรัชญาหมายถึงปรัชญาเป็นวิชาหนึ่งในบรรดาวิชาทั้งหลาย เช่น วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เป็นต้น” (ทองหล่อ วงษ์ธรรม, 2536, หน้า 1)

และ บุญมี แทนแก้ว กล่าวว่า “ปรัชญาเป็นวิชาที่ศึกษาให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง มีเหตุผล ประกอบด้วยปัญญาคือมีความรู้ทั่วถึงหรือรอบคอบถี่ถ้วนเพราะได้ใคร่ครวญด้วยดีแล้ว ดังนั้น บางท่านจึงแปลคำว่า “ปรัชญา” ว่า “รู้อย่างประเสริฐ” เพราะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อสิ้นความสงสัยหรือสิ้นความแปลกใจแล้ว จริงอยู่ ปรัชญาตะวันออกกับปรัชญาตะวันตกอาจจะมีมูลฐานเกิดต่างกันอยู่บ้าง เนื่องจากปรัชญาตะวันออกจะเกิดเมื่อสิ้นความสงสัยหรือสิ้นกิเลส (อวิชชา) แล้ว เพราะความรู้ในทางตะวันออกมิได้สวางไว้เฉพาะใครคนใดคนหนึ่ง ทุกคนมีศักยภาพในการจะบรรลุความรู้หรือปัญญา (ปรัชญา) ได้ ถ้าหากมีความเพียรพยายามจริงและปฏิบัติถูกต้องตามวิธีทาง แต่ถ้ายังไม่สิ้นกิเลส อาจจะมีปัญญาได้ แต่เป็นปัญหาระดับต่ำเรียกว่า “โลกียปัญญา” เท่านั้น เมื่อมีความรู้หรือได้ความรู้ระดับสูง (ญาณ) ที่ทางตะวันออกเรียกว่าตรัสรู้ซึ่งเกิดภายหลังเมื่อสิ้นความสงสัยแล้ว จัดเป็นมูรธาแห่งปรัชญา และตัวปรัชญาก็คือการอธิบายความตรัสรู้ตามหลักเหตุผล เช่น เรื่องพุทธปรัชญาเราถือลัทธิโยคอาจารย์หรือมารยามิกะเป็นต้นเป็นตัวปรัชญา ลัทธิดังกล่าวนี้อาศัยความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นเกณฑ์แล้วอธิบายความตรัสรู้นั้น ๆ คืออธิบายถึงนิพพานตามหลักเหตุผลในตัวเอง” (บุญมี แทนแก้ว, 2536, หน้า 1)

สำหรับจุดเริ่มต้นของการเกิดปรัชญาหรือการแสวงหาความรู้มีดังต่อไปนี้

1. เกิดจากความสนใจใคร่รู้ในสรรพสิ่ง ความต้องการรู้ความเป็นไปของสรรพสิ่ง ไม่ว่าจะมีความเป็นไปของตนเองหรือความเป็นไปของโลก อวกาศ และเวลา เป็นต้น

2. เกิดจากความแปลกประหลาดใจ ความสงสัยจนทำให้มักปรัชญาแสวงหาจุดต้นกำเนิดของปัญหา ต้องการรู้ว่าเบื้องหลังของการมีสิ่งนี้สิ่งนั้นมีอะไรแฝงอยู่เบื้องหลังหรือมีภาวะแฝงอยู่หรือไม่ มีผู้บงการให้เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหรือไม่ หรือว่ามันเกิดขึ้นมาลอย ๆ โดยไม่มีต้นสายปลายเหตุ

3. เกิดจากความสะเทือนใจของมนุษย์เอง เพราะเหตุการณ์แต่ละวันแต่ละปีที่มีมนุษย์ประสบนั้นล้วนสร้างความสะเทือนใจ ความหดหู่ใจให้เกิดขึ้นกับมนุษย์ทั้งสิ้น โดยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองและคนที่รัก ดังนั้น มนุษย์จึงพยายามแสวงหาทางแก้ไขหรือทางป้องกันเพื่อให้ตนเองและคนที่รักปลอดภัย แต่ต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่าปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ฉะนั้น การแก้ไขต้องยอมรับว่ามนุษย์ย่อมมีปัญหาย่างแน่นอน แต่มนุษย์ก็ได้เรียนรู้สิ่งทีธรรมชาติสอนให้ซึ่งนั่นแหละเป็นปรัชญาที่มนุษย์ได้มาจากความสะเทือนใจต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และ

4. ปรัชญาเกิดจากความสำนึกใญ่ภายในของมนุษย์เอง เป็นความสำนึกที่ต้องการตอบคำถามที่มีอยู่ในจิตใจของตนเอง เป็นการแสวงหาคำตอบที่เป็นไปเพื่อความสบายใจของตนเอง ตลอดทั้งเพื่อสร้างรูปแบบที่ติงามไว้ในโลก

สรุปแล้ว ปรัชญามีลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีลักษณะวิพากษ์

ความอยากรู้อยากเห็นและการซักไซ้ไล่เลียไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีสิ้นสุด เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของคนเรา และวิชาปรัชญาได้เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ วิชาปรัชญาจะซักถามทุกอย่างที่จะซักได้ เหตุผลเป็นเครื่องมือของนักปรัชญาที่จะวิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง

2. ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน

ปรัชญามองปัญหาเรื่องความเปลี่ยนแปลงในลักษณะพื้นฐาน คือ พยายามที่จะหาหลักอันหนึ่งอันเดียวที่จะมาอธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในจักรวาลคือทั้งโลกทางวัตถุ โลกของสัตว์ โลกของพืช และโลกของมนุษย์

3. ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์

วิชาปรัชญาช่วยให้เห็นโลกทัศน์ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ก็โดยการวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ และการถกเถียงปัญหาอันเป็นพื้นฐาน (พระมหามหวินทร์ บุริสุตตโม, 2550, หน้า 10-12)

ดังนั้น ในเรื่องความหมายของปรัชญา ตลอดจนเรื่องจุดก่อกำเนิดปรัชญาและลักษณะของปรัชญาตามที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ได้ทำให้เกิดความเข้าใจว่าปรัชญานี้มีความเป็นสากลในเชิงเป็นความคิดเบื้องต้นช่วยกระตุ้นความสนใจใคร่รู้คำตอบและเป็นบทสรุปให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้น ด้วยว่าเมื่อความสงสัยได้กลายเป็นแนวคิดหรือทฤษฎีความรู้ที่เป็นสากลแล้ว ศาสตร์นั้น ๆ ก็ถอยออกห่างจากปรัชญาไปสร้างเป็นแนววิชาการที่มีลักษณะจำเพาะสาขาขึ้น

3. โลกทัศน์ปรัชญา

ตามหลักทฤษฎีทางปรัชญา โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตแต่ละคนและเป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมมนุษย์ด้วย อีกทั้งในโลกนี้ก็ไม่มีใครไม่มีโลกทัศน์ และโลกทัศน์หรือมุมมองที่นักปรัชญาได้สร้างไว้ให้คนรุ่นต่อ ๆ มาได้ศึกษาก็มีอยู่หลากหลายทัศนะ แต่เท่าที่รวบรวมได้มีอยู่ 4 โลกทัศน์เท่านั้น คือ

1. โลกทัศน์แบบจิตนิยม (Idealism)

ในทางอภิปรัชญา (Metaphysics) หรือความจริงสูงสุด ทัศนะของกลุ่มนี้ก็คือจิตนิยม อันทนิยม เจตจำนงเสรี ในทางทฤษฎีความรู้ก็คือเหตุผลนิยม (Rationalism) และในทางจริยศาสตร์ก็คือ ศานตินิยมและปรัชญาของค่าน้ำ โลกทัศน์ของคนกลุ่มนี้ก็คือโลกแห่งวัตถุที่เราจับต้องได้นั้นมีความสำคัญน้อยกว่าโลกนามธรรมอีกโลกหนึ่งซึ่งจริงยิ่งยั้งและมีค่าที่จะชื่นชมมากกว่ารูป รส กลิ่น เสียง และ

สัมผัส มนุษย์เป็นเสรีที่จะเลือกจุดหมายปลายทางของตนและจุดหมายที่ถูกต้องก็คือโลกแห่งแบบแผนอัน
นิรันดร์นี้ ศักดิ์ศรีของมนุษย์อยู่ที่จิตใจมิใช่วัตถุ ปัญหาของคนและของสังคมอยู่ที่จิตใจคน ถ้าจิตใจของ
คนได้รับการขัดเกลาดีแล้ว ทุกสิ่งก็จะสงบเรียบร้อย มนุษย์มิได้เกิดมาเพื่อที่จะเสพความสุขทางเนื้อหนัง
มังสา แต่เพื่อที่จะอยู่กับปัญญาอันเป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ โลกเป็นที่สำหรับหาอาหารให้แก่อจิตใจ
มิใช่ร่างกาย

2. โลกทัศน์แบบวัตถุนิยม (Materialism)

ในทางอภิปรัชญา ทศนะของกลุ่มนี้คือสสารนิยม จักรกลนิยม คนเราเป็นเครื่องจักรไม่เป็น
อิสระ ในทางทฤษฎีความรู้ก็เป็นประสบการณ์นิยม ทางจริยศาสตร์ก็คือหลักของฮ็อบส์และสุขนิยม รวม
ทั้งประโยชน์นิยม (Utilitarianism) โลกทัศน์ของกลุ่มนี้ก็คือไม่มีพระเจ้า ไม่มีโลกอันเป็นแบบแผนแม่บท
(Form) ของเพลโต โลกนามธรรมมีอยู่เฉพาะในความคิด วัตถุเท่านั้นที่เป็นจริง มนุษย์เราหลงตัวเอง
ว่าเป็นเสรีแต่โดยความจริงมิได้มีอะไรเป็นตัวของตัวเองเลย ปัญหาของคนและสังคมอยู่ที่สิ่งแวดล้อม คน
จะดีเองถ้าเขากินอิ่มนอนหลับ จิตใจคนเป็นไปตามเงื่อนไขของวัตถุ เราไม่สามารถแก้จิตใจคนโดยการสั่ง
สอน แต่ต้องปรับสภาพวัตถุให้ดีขึ้น มนุษย์ไม่ควรแสวงหาอะไรนอกจากความสุขสบาย คนที่หลงใหลกับ
สิ่งนามธรรมอันไม่มีจริงนั้นหลอกตัวเองเป็นพวกหนีชีวิต ชีวิตต้องสู้ ต้องแข่งขัน แต่ก็ควรจะมีกฎเกณฑ์
และกติกาบ้างเพื่อประโยชน์ของทุกคน

3. โลกทัศน์แบบมนุษยนิยม (Humanism)

ในทางอภิปรัชญา ทศนะของกลุ่มนี้ก็คือธรรมชาตินิยม นวนิยม มนุษยนิยม ทางทฤษฎี
ความรู้ เขาเป็นพวกปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ซึ่งก็คล้ายกับประสบการณ์นิยม ทางจริยศาสตร์ เขา
เป็นมนุษยนิยมกับประโยชน์นิยม โลกทัศน์ของคนกลุ่มนี้คล้ายพวกสสารนิยม แต่ต่างอยู่หน่อยก็ตรงที่
พวกนี้เป็นพวก “หัวก้าวหน้า” เขาเป็นพวกที่ชอบประนีประนอมระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ ระหว่างความ
สำคัญของวัตถุกับของจิตใจ ระหว่างวิทยาศาสตร์กับศาสนาและศิลปะ ระหว่างแบบแผนอันตายตัวกับ
เสรีภาพ (Liberty) เขาเป็นพวกที่มองรอบด้านไม่เห็นว่าจะร้ายอย่างไรอย่างหนึ่งสำคัญที่สุดเหมือนอย่าง
ที่จิตนิยมเชื่อว่าจิตสำคัญที่สุด และสสารนิยมเชื่อว่าวัตถุสำคัญที่สุด

4. โลกทัศน์แบบโรแมนติก

ปฏิเสธทั้งจิตนิยม สสารนิยม และธรรมชาตินิยม โลกไม่มีอะไรจริงเป็นแก่นสาร มันเป็น
ไปตามความรู้สึกของเรา ในทางอภิปรัชญา พวกนี้ใกล้จิตนิยมมากกว่าสสารนิยม ทางทฤษฎีความรู้ เขา
เป็นสหัชญาณนิยม ทางจริยศาสตร์เป็นอัตถิภาวนิยม (Existentialism) โลกทัศน์ของกลุ่มนี้คือมนุษย์
ควรทำตามความรู้สึกของตน คนเราแต่ละคนมีเอกลักษณ์ของตนโดยเฉพาะที่ไม่เหมือนคนอื่น การได้
แสดงออกซึ่งเอกลักษณ์อันนี้เป็นสิ่งประเสริฐ คนเรามักจะไม่กล้าจริงใจต่อกัน นอกจากไม่จริงใจกับคน
อื่นแล้วยังไม่จริงใจกับตัวเองด้วย (ศ.ดร. วิทย์ วิศทเวทย์, 2543, หน้า 176-178)

โลกทัศน์ทั้ง 4 ดังกล่าวมานี้ ทำให้เข้าใจได้ว่าแนวทางของปรัชญานั้นมีการพัฒนาเป็นลำดับคือพัฒนาจากนามธรรมสู่รูปธรรม อีกประการหนึ่ง โลกทัศน์แต่ละแบบนั้นก็เน้นกล่าวเฉพาะแนวความคิดของตัวเองเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันก็เสนอแนวทางที่ขัดแย้งกับปรัชญาแนวอื่นไปด้วย แต่ถ้าหากเข้าใจในความเป็นปรัชญาแล้ว ก็ไม่ควรมองว่าลักษณะการเช่นนี้เป็นปัญหา เพราะนี่คือพัฒนาการทางปรัชญาและเป็นวิวัฒนาการทางความคิดของมนุษย์ด้วย

4. ขอบเขตของปรัชญา

ในเรื่องของเขตของปรัชญา (The Cope of Philosophy) นี้ มีท่านผู้รู้จำแนกแจกแจงไว้แตกต่างกันบ้าง แต่ที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปก็มีขอบเขตไม่แตกต่างกันนัก ดังที่ J.N. Sinha กล่าวถึงขอบเขตของปรัชญาไว้มี 3 ประการ (J.N. Sinha, 2009, p. 6) ดังนี้

1. ญาณวิทยา (Epistemology)

ปรัชญาที่ว่าด้วยทฤษฎีความรู้ ตลอดทั้งเหตุผล กล่าวคือในความจริง (Truth) หรือความรู้ นั้น อะไรคือลักษณะทั่วไปของความรู้ มนุษย์เรารู้ความจริงได้แค่ไหน ความรู้ได้มาจากไหน

2. ภาววิทยาและอภิปรัชญา (Ontology and Metaphysics)

ปรัชญาที่ว่าด้วยความมีอยู่หรือความจริงอันติมะ (ultimate reality) หรือพูดให้กว้างออกไปอีก คือ ว่าด้วยความจริง ว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ โลก และจักรวาล

3. อักษวิทยาหรือปรัชญาคุณค่า (Axiology)

ปรัชญาที่ว่าด้วยคุณค่าของสรรพสิ่ง โดยแบ่งสาขาตามชนิดของคุณค่า เช่น ว่าด้วยความงามว่ามีอยู่จริงหรือไม่ โลกภายนอกตลอดจนถึงที่เราเรารู้ว่างามหรือสวยงามนั้นสวยงามจริงหรือไม่ หรือเป็นแค่รู้สึกของเราเองว่างาม ความงามแท้จริงมีอยู่หรือไม่ ถ้ามีอยู่แล้วอยู่ที่ไหน

5. ความสำคัญของปรัชญา

จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของปรัชญาคือความมีประโยชน์อย่างสูงสุด ได้แก่ การสร้างผลโดยอาศัยความรู้อันเกิดจากเหตุ และจุดมุ่งหมายของการเก็งความจริงคือการกระทำ จุดมุ่งหมายของการกระทำคือการปรับปรุงชีวิตของมนุษยชาติให้ดีขึ้น ดังนั้น ความสำคัญของปรัชญาส่วนใหญ่คือการสร้างสรรค์ในขอบเขตดังต่อไปนี้

1. เป็นปัจจัยเสริมสร้างองค์ความรู้

ปรัชญาช่วยก่อให้เกิดพัฒนาการด้านสติปัญญา เพราะเดิมทีหลักการพื้นฐานของปรัชญาคือการเข้าไปร่วมกับศาสตร์ทุกศาสตร์ โดยเฉพาะเข้าไปร่วมเมื่อบางศาสตร์ต้องการการแก้ปัญหาโดยใช้การวิเคราะห์และใช้เหตุผลเป็นหลักนำ

2. เป็นปัจจัยเสริมสร้างให้รู้จักตนเองมากยิ่งขึ้น

ปรัชญาทุกแบบต่างมีโลกทัศน์หรือมุมมองเป็นเป็นการเฉพาะแนวไป แต่ปรัชญาทั้งหมดล้วนมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือช่วยสนับสนุนให้บุคคลกล้าตัดสินใจกระทำหรือเลือกบางสิ่งบางอย่างในหลาย ๆ สิ่งได้ อีกนัยหนึ่ง ผู้มีปรัชญาอยู่ในหัวใจคือผู้ที่รู้จักว่าตนเองอยู่ในสภาวะอย่างไร เช่น รู้ว่าตนเองกำลังทุกข์ สุข ชอบ หรือโกรธ เป็นต้น (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2550, หน้า 15)

สรุปว่าปรัชญานี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะปรัชญาเป็นเครื่องมือช่วยให้เกิดปัญญาทั้งในระดับตนเองและสังคม กล่าวคือปรัชญาช่วยทำให้แต่ละคนสามารถคิดอย่างมีเหตุผลได้และสามารถแนะนำผู้อื่นให้เข้าใจความเป็นจริงของสรรพสิ่งได้อีกด้วย พร้อมทั้งปรัชญายังช่วยทำให้สังคมเกิดเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ของประชาชนในสังคมอย่างไม่มีวันสิ้นสุด

6. วิเคราะห์และวิจารณ์

การวิเคราะห์และวิจารณ์เกี่ยวกับความหมายและวิวัฒนาการของปรัชญานี้ ผู้เขียนจะนำเสนอผ่านจุดเด่นและจุดดกเถียงเรื่องปรัชญาดังนี้

1. จุดเด่น หมายความว่าในภาพรวมเกี่ยวกับปรัชญานี้สามารถมองเห็นคุณค่าได้หลายอย่าง เรียกกกันว่าปรัชญานี้มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง โดยเป็นคุณค่าต่อแนวทางของปรัชญาเองและเป็นคุณค่าต่อศาสตร์อื่นที่เกิดขึ้นหลังจากปรัชญาได้ริเริ่มไว้ก่อนแล้ว กล่าวคือในความเป็นปรัชญานี้มีลักษณะทางวิชาการที่เป็นที่น่าสนใจอยู่แล้ว เพราะปรัชญามีวิธีการกระตุ้นให้เกิดคำถามต่อสรรพสิ่งที่มี ซึ่งวิธีการนี้ทำให้ปรัชญาเป็นแม่ของสรรพศาสตร์นั่นเอง ดังนั้น ปรัชญาจึงมีคุณค่าต่อศาสตร์อื่นด้วย เพราะปรัชญาเป็นหลักวิชาการช่วยทำให้ศาสตร์อื่นมีความสมบูรณ์หรือเข้มแข็งได้ในที่สุด

2. จุดดกเถียง หมายความว่าในความเป็นวิชาการทางปรัชญาได้มีนักวิชาการบางส่วนมองว่าเป็นเพียงหลักการหรือแนวคิดที่เต็มไปด้วยเหตุผล แต่เมื่อนำไปสู่การปฏิบัติก็อาจจะมีปัญหาได้ กล่าวคือปรัชญาถูกมองว่าเป็นได้เพียงแนวคิดหรือทฤษฎีเท่านั้น คงมีความเป็นไปได้ไม่มากนักที่จะสามารถนำไปเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในชีวิตได้จริง ดังนั้น ปรัชญาในฐานะที่มีลักษณะเป็นนามธรรมจึงจำเป็นต้องเผชิญกับคำถามแบบนี้อยู่ตลอดไป แต่ถ้าหากมองในแง่ดี การที่ปรัชญาหนีไม่พ้นคำถามเรื่องเป็นได้เพียงแนวคิดย่อมช่วยนำทางให้ปรัชญาได้ตั้งคำถามต่อสรรพสิ่งได้ลึกซึ้งมากขึ้นก็ได้

7. สรุป

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับปรัชญานี้ สามารถสรุปแสดงได้ดังนี้ (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, 2550, หน้า 15-19)

1. ความเบื้องต้นเกี่ยวกับปรัชญานี้ เข้าใจว่าปรัชญาเป็นต้นแบบของวิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์หรือด้านสังคมศาสตร์ แต่ปรัชญามักมีผู้ตั้งคำถามอยู่เสมอว่า ทำไมแนวความคิด

ในปรัชญาจึงมีความขัดแย้งกันอยู่เสมอ เช่น ปรัชญาวัตถุนิยมเมื่อจะอ้างความถูกต้องของทฤษฎีในแนวทางของตนก็จะแย้งปรัชญาจิตนิยมหรือปรัชญาอื่น ๆ ก่อน ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้เข้าใจว่าตามความเป็นจริงแล้ว ความขัดแย้งในปรัชญานั้นมีอยู่แน่นอน ไม่ว่าจะในอดีต ปัจจุบัน หรือ อนาคต และตามทฤษฎีแล้ว ความขัดแย้งในปรัชญานั้นนับว่าเป็นเรื่องดีเป็นอย่างยิ่งเพราะความขัดแย้งช่วยก่อให้เกิดสิ่งใหม่หรือแนวความคิดใหม่ อนึ่ง ทฤษฎีที่มารองรับความขัดแย้งว่าเป็นสิ่งดีเพราะก่อให้เกิดสิ่งใหม่นี้สามารถเห็นได้จากทฤษฎีวิวัฒนาการของชาลส์ ดาร์วิน ซึ่งได้อธิบายขยายความไว้ว่าสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นย่อมขัดแย้งกับสิ่งเก่าแน่นอน แต่ความขัดแย้งอาจช่วยทำให้มีสิ่งใหม่ที่ดีกว่าสิ่งเก่าได้ ฉะนั้น เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงควรให้มีความขัดแย้งในสังคมได้

2. สารสำคัญเกี่ยวกับปรัชญานี้ เข้าใจว่าปรัชญานี้จะต้องมีอยู่ตลอดไป เพราะถ้าตราบดีผู้คนไม่สนใจปรัชญาตลอดจนละเลยต่อปรัชญาแล้ว ศาสตร์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันก็จะหยุดนิ่งไม่มีการพัฒนาต่อไป เพราะโดยหลักการพื้นฐานแล้ว ศาสตร์ทุกศาสตร์ในปัจจุบันล้วนแยกออกจากปรัชญาทั้งสิ้น ฉะนั้น เมื่อศาสตร์ต่าง ๆ จะพัฒนาต่อไปในอนาคตจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการมีปรัชญาเข้าไปร่วมวินิจฉัยหรือเข้าไปร่วมอุดมการณ์ด้วย

บรรณานุกรม

- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2557). *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา*. กรุงเทพฯ: ไสภณการพิมพ์.
- ซี. อี. เอ็ม. โจ็ด แต่ง, วิจิตร เกิดวิสิษฐ์ แปล. (2518). *ปรัชญานิเทศ*. กรุงเทพฯ: บริษัทบพิธ จำกัด.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2536). *ปรัชญาตะวันออก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- บุญมี แทนแก้ว. (2536). *ปรัชญาศาสนา*. กรุงเทพฯ: หจก. ณะการพิมพ์.
- ปานทิพย์ ศุภนคร และคณาจารย์ภาควิชาปรัชญา. (2545). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ, ศ.ดร. (2559). *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2550). *มองศาสนา มองปรัชญา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ช่อระกา.
- _____. (2545). *วิสุทธิมรรค*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- _____. (2548). *พุทธปรัชญาเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ร่มธรรม.
- _____. (2549). *พระเจ้าอโศกมหาราชกับพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ช่อระกา.
- _____. (2550). *พุทธศาสนากับศาสตร์ต่าง ๆ (บรรณาธิการและเขียนร่วม)*. กรุงเทพฯ: ประเทศอินเดีย: สำนักพิมพ์ Om Laser Printer.

พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม. (2551). *วิถีพุทธกับชีวิตที่ดั่งงามตามนัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณการพิมพ์.

_____. (2552). *พุทธจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2552). *เปรียบเทียบคำสอนพระพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2553). *ปรัชญาสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2553). *พุทธปรัชญากับปรัชญาครูทั้ง 6*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัดบางกอกบล็อก.

_____. (2554). *ตรรกศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2554). *สัมมนาประวัติและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2557). *ปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษา (เขียนร่วม)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2557). *สัมมนาปรัชญาชีวิตและครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2557). *พุทธปรัชญา: ศึกษาและวิเคราะห์ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.

_____. (2558 - 2559). *ประเทศไทยกับธรรมาภิบาลด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (เขียนร่วม)*. กรุงเทพฯ: หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต). (2546). *พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้งแมส โปรดักส์.

- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต). (2528). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเจริญ พันธุ์ศรี. (2539). *แนวคิดเรื่องสวดติในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฟิลิป สโตกส์ แต่ง, พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร. แปล. (2558). *100 คนคิด เรียงร้อยถ้อยปรัชญา*. กรุงเทพฯ : บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2525). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2543). *ปรัชญาทั่วไป*. กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2530). *พระไตรปิฎกวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : ช่อมะไฟ.
- แสง จันทร์งาม. (2540). *วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- J.N. Sinha. (2009). *Introduction Philosophy*. Calcutta : New Central Book Agency (P) Ltd..
- P.V. Bapat. (1937). *Vimuttimaggā and Visuddhimaggā : A Comparative Study*. Poona : The Culcutta Oriental Press.
- Paulson. (1922). *Introduction to Philosophy*. New York : Macmillan.
- Rhys Davids. and Steet. (1966). *The Pali Text Society's Pali – English Dictionary*. London : The Pali Text Society.
- Thomas Mautner. (2000). *The Penguin Dictionary of Philosophy*. England : Penguin Book Ltd..
- Y. Masih. (2002). *A Critical History of Western Philosophy*. Delhi : Motilal Banarsidass.
- http://www.84000.org/tipitaka/dic/index_dd.php
- <http://www.buddhistlibrary.org/th/thumbnails.php?album=136>
- <http://www.geocities.ws/tmchote/tpd - mcu>